

**GELENEK VE MODERNLİK ARASINDA BİR EĞİTİMCİ:
SATI BEY VE FENN-İ TERBİYE ADLI ESERİ ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

*Mustafa GÜNDÜZ**

ÖZET

Türkiye’de eğitimin modernleşmesinde ve çağdaş öğretmenliğin oluşmasında Tanzimat’tan Cumhuriyet’e birçok kişi, kurum ve eser etkili olmuştur. Bunlardan biri de II. Meşrutiyet döneminde farklı eserleriyle eğitim bilimine ve öğretmenliğin itibar kazanmasına katkılar yapan Satı Bey’dir. Onun bu konulara ilişkin en önemli eseri *Fenn-i Terbiye* (Eğitim Bilimi)’dir. O dönemde yapılan tartışmaların pek çoğu ilk defa *Fenn-i Terbiye*’de yer almıştır. Eğitimi bedensel, zihinsel, ruhsal ve ahlâkî gelişimin sağlıklı bir bileşeni olarak gören Satı, bu süreçte tarihi, sosyal, kültürel ve çevresel etkenlere de önem vermiştir. Yüksek Erkek Öğretmen Okulu Müdürlüğü sırasında pek çok yeni uygulama başlatmıştır. Satı Bey, geleneksel Osmanlı eğitiminin modern bir yöntemle ifade edilmesine ve uygulamalarının yapılmasına çalışmıştır. Bu süreçte Doğulu ve Batılı düşünürlerden etkilenmiştir. Ancak bu etkiler eserlerinde açıkça görülmez.

Bu makalede Satı Bey’in gelenek ile modernleşme arasında nasıl bir eğitim düşüncesine sahip olduğuna değinilmiştir. En önemli eğitim eseri olarak görülen *Fenn-i Terbiye* incelenerek, çağdaş eğitim bilimi içindeki yeri tartışılmış ve muhtemel kaynakları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Satı Bey, *Fenn-i Terbiye*, Türk eğitim tarihi, II. Meşrutiyet, eğitimde modernleşme.

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mstgndz@gmail.com.

**AN EDUCATOR BETWEEN TRADITION AND
MODERNITY: A STUDY IN SATI BEY AND HIS BOOK
'FENN-İ TERBIYE' (SCIENCE OF EDUCATION)**

ABSTRACT

Many people, organizations and they works has been effective modernization of Turkish education and formatting of contemporary teacher from Tanzimat to Republic. One of them is Sati Bey. He contributed to gain the reputation of a teacher and sciences of education with his practices and woks in second constitutional period. His most important work on these issues is *Fenn-i Terbiye* (Science of Education). At that time most of the discussions took place the first time in the *Fenn-i Terbiye*. Sati Bey regarded to education as a component of physical, mental, psychological and moral development. In this process, he was also important historical, social, cultural and environmental factors in the education. He initiated many new applications during his director of High Teacher School (Darülmualimin-i Âliye). Sati Bey studied to expression of traditional Ottoman education with modern method. For this he initiated various applications. Eastern and Western thinkers have been affected him in this process. But these effects are clearly visible in his works.

In this paper, has been mentioned that Sati Bey had how education idea between tradition and modernization. His most important education work *Fenn-i Terbiye* has been examined and its place in modern science education discussed and focused on the possible sources.

Key Words: Sati Bey, science of education, history of Turkish education, Second Constitutional Period, modernization of education.

1. Giriş

Türk eğitim tarihinde gerek düşünceleri, gerekse uygulamaları bakımından iz bırakmış aydınlarından biri Mustafa Sati Bey (Sati el-Husrî)'dir. Türkiye'de eğitim bilimlerinin, programlarının ve öğretmenliğin çağdaş bir forma kavuşmasında onun önemli katkıları vardır. Özellikle öğretmenliğin itibarlı bir meslek olmasında ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Türkiye'nin temel eğitim sorununun nitelikli öğretmen yetiştirmek olarak tespit edilmesinde onun faaliyetleri yadsınamaz.

Satı Bey, II. Meşrutiyet döneminde gerek aydınlar arasında gerekse siyaset dünyasında saygın birisi olmuştur. Öyle ki, hakkında çıkan pek çok haberde ondan *Türk Frobeli* diye övgüyle söz edilmektedir¹. Yusuf Akçura, her ne kadar çeşitli sebeplerle Ziya Gökalp'in gölgesinde kalmış, 'Unutulan Adam' olmuşsa da modern Türkiye'nin inşasında derinlemesine etkili ideologlardan ve fikir mimarlarından biridir. Bu önemli isim Satı Bey'in Darümuallimîn müdürlüğünden istifa etmesi üzerine yazdığı yazıda onun ölümünün bütün Türklere zararı dokunacağını belirterek derin üzüntülerini belirlemiştir: "*Darümuallimîn'i gördüm. Her şey [bir sene öncesine göre] âdeta bir kerametle değişmişti, gözlerime inanmayacağım geldi. İstanbul'un yüksek, orta, aşağı mektepleri eski halini hemen hemen korurken, sırf şahsiyetinin kuvvetiyle bu büyük değişimde, hem de işittiğime göre türlü engellemelere katlanarak başarılı olan Sâti Bey'e, bu cidden büyük adama karşı o zamandan itibaren derin bir hürmet ve muhabbet hissi duyar oldum*"². Yusuf Akçura yazının devamında Satı Bey'in siyasî düşüncesini (Osmanlıcılığını) benimsemediğini dürüstçe belirtmektedir. Benzer bir övgü de yine eğitim ve siyasî görüşleriyle önemli bir isim tarafından yapılmıştır: İsmail Gaspıralı, Satı Bey hakkında: "*Bütün Türk yurduna yüksek sesle bağıryorum: İstanbul Darü'l-muallimin Müdürü Satı Beyefendinin yurda gösterdiği usul-ü savtiyeye (sesle okuma yazma öğretimi) kulak ver, göz sal!...Satı Bey'i 'çalış' nidasıyla karşılayın*"³ demiştir. Yine onun önemi hakkında Muallim Cevdet, "*Darümuallimin muallimi olan bu üstün zekâyı günler değil, aylar değil, asırlar dahi hürmetle anacaktır (...) Satı bey, kimsenin yapmadığı inkılâbı başarmış pek muktedir arkadaşlarıyla beraber çocuk terbiyesine hâkim ve muallimler ordusunun kumandanı olmuştur*"⁴ demiştir. Bu ifadeler Satı Bey'in önemi hakkında kısa da olsa önemli bir kanaat oluşturmaktadır.

Satı Bey, 1919 sonrası siyasî tercihinden dolayı, M. Emin Erişirgil, Ali Çankaya, Niyazi Berkes ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu tarafından eleştirilmiştir. Siyasî tercihinden dolayı unutulmaya terk edilmesi her şeyden önce kimi Türk aydınının ve eğitim dünyasının bir zaafidir. Buna karşın Kafadar'ın tespitlerine göre, Satı Bey'in

¹ A[kçuraoğlu]. Y[usuf]., "Mektep Müzesi", *Türk Yurdu*, 1329, C.2, S.48, s.446.

² Akçuraoğlu, "Sâti Bey'in İstifası", *Türk Yurdu*, 1328, C.1, S.10, s.169.

³ İsmail Gasprinski, "Talim ve Terbiye: Türk Yurtçularına", *Türk Yurdu*, 1912, C. 1, S.7, s.110.

⁴ "Satı Bey Suriye'ye Gidiyor", *Tedrisat Mecmuası*, 14 Şubat 1919, C.10, S.44, s.10.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

meslektaşları (Hilmi Ziya Ülken, Nafi Atuf, Osman Ergin, Faik Reşit Unat, Hasan Ali Koçer, Hüseyin Akyüz, Cavit Binbaşoğlu, Yahya Akyüz, Mustafa Ergün) ona hak ettiği önem ve değeri çalışmalarında vermişlerdir⁵. Buna ilave olarak tarihçi Ercümet Kuran, Satı Bey hakkında, “*Biz Türkler için Satı Bey, ülkemizde eğitimciyi (öğretmeni) saygıdeğer bir mesleğin üyesi olarak kabul ettirmeye katkıda bulunan Darülmuallimin yöneticisi olarak kalacaktır*”⁶ hükmünü vermiştir. Satı Bey üzerine ilk ve en önemli incelemelerden biri olma özelliğini hâlâ koruyan Ülken’in eserinde onun hakkında şu ifadeler yer alır: “*Satı Bey, fikir hayatında esaslı bir yer tutar. Eski devrin tariz ve hiciv şeklini alan tartışmalarından tamamen sıyrılarak, Batı yazarları tarzında ciddî ve objektif tartışmayı ilk yapanlardan biridir*”⁷.

Son dönem Osmanlı, erken dönem Cumhuriyet aydınlarından pek çoğu için böylesi aşırı uçlarda değerlendirmeler sürekli yapılmıştır. Bu tür değerlendirmelerin, siyasî, kültürel, toplumsal, dinî ve toplumsal sebepleri yanında belki de en önemlisi bireyseldir. Ve üstelik izah edilmesi en güç olan da meselenin bu yönüdür. Satı Bey’e yönelik eleştirilerde ve onun unutulmaya terk edilmesinde bu hususa ayrıca dikkat etmek gerekir.

Ziya Gökalp ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi diğer pek çok eğitimcinin 1917 ve sonrasında savunmaya başladıkları kuramları, yöntemleri, eğitim biliminin bulgularını Satı Bey onlardan en az beş altı sene önce önemli eğitim eseri *Fenn-i Terbiye*’de tartışmıştır. Örneğin 1917’de *Yeni Mecmua* etrafında başlayan okulda ödül ve ceza tartışmasını Satı Bey adı geçen eserinde incelemiştir⁸. Daha da ilginç, Aynı dönemde *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*nda eğitimin milliğine vurgu yaparak, eğitime sosyolojisi yazıları yazan İsmayıl Hakkı’nın uyguladığı metot şekil bakımından *Fenn-i Terbiye*’nin bir kopyası gibidir⁹. Aynı zamanda içerik bakımından da İsmayıl Hakkı’nın söyledikleri on sene kadar önce Satı Bey tarafından ifade edilmiştir. Satı Bey ilgili eserinde kuram ortaya koymakla kalmamış Darülmuallimin ve Tatbikat Mektebinde uygulamasını da yapmıştır. Buradan hareketle

⁵ Osman Kafadar, “Türk Aydınının Sâti Bey Hakkında Kimi Yanılgıları Üzerine Düşünceler”, *Türkiye Günlüğü*, Ankara, 1997, S.46, s.104.

⁶ Ercüment Kuran, “Bir Osmanlı Aydını: Satı’ El Hüsri, (1880-1968)”, *Türkiye’nin Batılılaşması ve Millî Meseleler*, Ankara: TDV Yay., 1994, s.187.

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yay., s.180.

⁸ M. Satı, *Fenn-i Terbiye*, İstanbul: Kitabhâne-i Askerî, 1327, C.1 s.315-6.

⁹ İsmail Hakkı, “Millî Talim ve Terbiye Tedkikatına Medhal”, *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*, S.1, s.33 vd; Aynı yazar, “Millî Talim ve Terbiye Tedkikatına Medhal”, *MTTCM*, S.1, s.33 vd.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

ona yöneltilen eleştirilerin nasıl bir beşerî zaafın ve haletiruhiyenin ürünü olabileceğini tahmin etmek güç değildir¹⁰.

Hakkında yazılan bütün kitaplarda ve makalelerde en önemli eğitim eseri olarak gösterilen *Fenn-i Terbiye* biraz abartılı da olsa Rousseau'nun *Emile*'ine benzetilebilir. Nasıl ki *Emile* Avrupa'nın modern pedagojisinde bir başyapıt ise¹¹, *Fenn-i Terbiye* de Türkiye'de modern pedagojinin gelişiminde klasik eserlerden biri olarak görülebilir. Ancak bu güne kadar bu önemli eser üzerine ciddi bir inceleme yapılmadığı gibi, araştırmalarda da kaynak olarak kullanılmamıştır. Buradan hareketle bu makalede genelde Satı Bey'in eğitim düşüncesi ve özgün tarafları ile bu düşüncelere ilham verem temel kaynaklar ve kişiler üzerinde durulacaktır.

2. Mustafa Satı Bey [Sâti el- Husrî], Hayatı ve Eserleri¹²

Satı Bey'in hayatı ve eserleri üzerine derinlemesine bir biyografi henüz yoktur. Onun 1919 sonrası hayatı hakkında bilinenler sınırlıdır. Son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi aydınlarından bazılarının hayatları ve eserleri derinlemesine araştırılıp defalarca yayımlanmasına karşın, Satı Bey gibi bir eğitimcinin hayatına ve eserlerine karşı sakınılan ilgi ve gösterilen duyarsızlıkta onun 1919 sonrasında yaptığı siyasî tercihin rolü büyüktür. Bu rolün büyük bir kısmı da eserlerinin Arapça olmasından kaynaklanmaktadır.

Satı Bey, 1880'de Yemen'in San'a şehrinde doğdu. Halep'in ileri gelen tüccar ailelerinden birine mensuptur. Ceza Mahkemesi reisi olan babası Mehmet Hilal Efendi'nin memuriyeti dolayısıyla 13 yaşına kadar San'a, Adana, Ankara, Trablusgarp ve Konya'da bulundu. İlk önce Mekteb-i Mülkiye'nin idadi kısmına girdi. 1893'te girdiği Mekteb-i Mülkiye'den 1900'de mezun olduktan sonra Yanya Vilayeti

¹⁰ Burada Anatole France'ın "orijinal olmak, güvensizlik ve nefret celbeder" Ahmet Selim, *Medeniyet Krizi*, İstanbul: Zaman Kitap, 2003, s.10 sözünü hatırlamak yerinde olabilir.

¹¹ "Avrupa iki asırdan beri Rousseau'nun mirasıyla yaşıyor. Çağdaş pedagoji hataları ve sevaplarıyla *Emile*'i hecelelemektedir". Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul: Ötüken Yay., 1975, 2. Baskı, s.84.

¹² Satı Bey'in hayatının Osmanlı safhası üzerine birçok makale ve biyografi vardır. Satı Bey'in Buraya alınan biyografisinde kaynakçadaki eserlerin yanında öncelikle şu eserlerden yararlanılmıştır: Şit Tufan Buzpınar, "Sâti' el-Husrî", *TDV, İA.*, İstanbul 2009, C.36, s.176-177; Şehbâl Derya Acar, *Eğitimde Bir Üstâd, Satı Bey'i Tanımak*, İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009 s. 25-63; Fatma Çil, *Satı Bey'in Hayatı, Eseleri ve Türk Eğitimine Katkıları*, M.Ü. Türkiyat Enst. Basılmamış YLT, İstanbul, 2004, s.8-28; Mustafa Ergün, "Satı Bey, Hayatı ve Türk Eğitimine Hizmetleri", *İnönü Üniv., S.B.Dergisi*, S.1, 19873-10; Ali Çankaya Mücellitoğlu, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.3, Ankara: 1968-69, s.844; Niyazi Berkes, "Arap Ulusçuluğu, Satı al-Husrî", *İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, (iç.) Ankara: Bilgi Yay., 2. Bs. 1975, s.72-96.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

İdadisinde Tarih-i Tabii öğretmenliğe başladı. Eğitim ve ders kitaplarıyla ilgili burada yazmaya başladı.

1904'te öğretmenlik görevi yanında Yanya Vilayeti Maiyet memurluğuna, 1905'te Kosova'ya bağlı Radoviç'e, 1907'de Manastır'a bağlı Florina'ya kaymakam tayin edildi. Bu görevleri sırasında Balkanlarda giderek güçlenmekte olan milliyetçilik hareketleri hakkında bilgi sahibi oldu. Manastır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleriyle birlikte çalıştı, ancak Cemiyete üye olmadı. O da İttihatçılar gibi II. Abdülhamid rejiminin sona erdirilmesi ve meşrutiyet idaresinin yeniden kurulması gerektiğine inanıyordu. Temmuz 1908'de ilan edilen Meşrutiyeti desteklemek için yaptığı konuşmalar Manastır'da *Neyyir-i Hakikat* dergisinde yayımlandı. Kısa süre sonra İstanbul'a döndü. Hemen ardından abisi Bedi Nuri ile birlikte *Envâr-ı Ulûm* adlı bir dergi çıkardı. Dergide farklı konularla birlikte en çok ders programları ve eğitim üzerine makaleler yayımlandı.

Eylül 1908'de Darümuallimîn-i İbtidaiye (Erkek İlköğretim Okulu), Kasım'da Darümuallimîn-i Âliye (Yüksek Öğretmen Okulu) müdürlüğüne tayin edildi. Bu sırada ilgi alanı da tamamıyla pedagoji ve sosyolojiye yoğunlaştı. Okulun müdür yardımcılığı görevine eğitimini Avrupa'da yapan *Pedagojide İhtilal*'in yazarı İsmayıl Hakkı getirildi. Bu sırada okulun öğretim programını ve personelini yenileme çalışmaları yaptı. Okulda verdiği konferanslarda toplumların geri kalması ve ilerlemesinin din ve milliyetle ilgisi bulunmadığını, geri kalmanın en önemli sebebinin taassup ve bilgisizlik olduğunu söyledi. Konferansın metni aynı yıllarda çıkarmaya başladığı *Tedrisât-ı İbtidaiye Mecmuasında* yayımlandı. 1910'da Batı eğitim sistemlerini incelemek amacıyla Avrupa seyahatine çıktı. Avrupa dönüşü verdiği konferansta başarının sırrının azim ve çalışma olduğu üzerinde durdu. 1911'de Anadolu ve Rumeli gezilerine çıktı. Müdürlüğü sırasında Mekteb-i Mülkiye'de ve Darü'l-Hilafe Medresesinde ders vermesinin yanı sıra bir hemşire okulu açtı. Balkan Savaşlarının olumsuz etkileri üzerine konferanslar verdi, yazılar yayımladı. Bunları daha sonra *Ümit ve Azim, Vatan İçin* adlarıyla kitaplaştırdı. Bu dönemde *Terbiye* isimli bir dergi çıkardı. 1912'de Maarif Nazırı Emrullah Efendi ile anlaşmazlığa düşerek istifa etti. 1913'te Darüşşafaka Müdürlüğüne getirildi. Temmuz 1914'te ikinci Avrupa seyahatine çıktı. Bu gezide daha çok anaokulları üzerinde durdu. 1915'te Yeni Mekteb'i kurdu. Tevfik Fikret ile görüş birliği içinde açılan bu okul, kız öğretmen okulu niteliğindedir. Okulun bünyesinde kurduğu, *Çocuk Yuvası*'nın¹³ başına

¹³ Nurettin Şazi Kösemihal, Satı Bey'in kurduğu bu okulun, Prens Sabahattin'in 'eğitim sistemini kökten değiştirme' düşüncesinin bir ürünü olarak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

kardeşi Neriman Hanım'ı getirdi. Kumkapı'da açılan ve daha sonra Teşvikiye'ye taşınan okul, onun İstanbul'dan ayrılmasından sonra Fevziye Mektebi adını aldı. Çocukluğundan itibaren farklı bilim dallarıyla ilgilenen Satı Bey Türkçe ve Arapçanın yanında Fransızca, Rumca, Ermenice ve Farsça da biliyordu.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşında yenilmesi, Arap topraklarının Osmanlı yönetiminden çıkması, İstanbul'da bulunan Osmanlılık fikrine bağlı Arap kökenli birçok kişi gibi Satı Bey'i yol ayrımında bıraktı. İstanbul'dan ayrılmayı düşünen Satı Bey, kararını Nisan 1919'da toplanan Matbuat Kongresinde açıkladı. Arkadaşları ve öğrencilerinin karşı çıkmasına rağmen, Temmuz 1919'da İstanbul'dan ayrılarak Suriye'ye gitti. Satı Bey İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, Türkiye ile irtibatını kesmemiş çeşitli vesilelerle gelip gitmiştir.¹⁴

Suriye'de bir süre eğitim müfettişliği ve müdürlüğü yapmasının ardından, eğitim bakanlığına getirildi. Temmuz 1920 Fransa, Suriye'yi işgal edip Faysal Hükümetine son verince ülkeden ayrıldı. İtalya, İsviçre, İstanbul'da Faysal adına temaslarda bulundu. Faysal'ın Temmuz 1921'de daveti üzerine Bağdat'a gitti burada yirmi yıl eğitim hizmetleriyle meşgul oldu. 1941'de Irak, İngiltere tarafında ikinci defa işgal edildiğinde Irak vatandaşlığından çıkarıldı, Halep'e gönderildi, oradan Beyrut'a geçti. Beyrut'ta resmî bir görev almayıp, fikirlerinden çok etkilendiği İbn-i Haldun üzerine araştırmalar yaptı. 1944 Fransız manda yönetiminin eğitim alanındaki uygulamalarına karşı eğitimde millileşme politikaları geliştirmek amacıyla Suriye hükümetinin davetlisi olarak Şam'a gitti. Ancak eğitim alanında gerçekleştirmek istediği reformlara karşı çıkılınca Beyrut'a döndü.

1947'de Kahire'ye giden Satı Bey, 1945'te Arap Birliği'nde kültür Müşaviri olarak çalışmaya başladı. 1953'te Araboloji Enstitüsü'nün müdürü oldu. Emekli ayrıldığı 1957'ye kadar bu görevde kaldı. Emeklilik dönemini Bağdat, Beyrut ve Kahire'de geçirdi ve bu sırada hatıralarını yazdı. 1967'de Osmanlı dönemine dair hatıralarını yazmakla meşgul olduğu bilinmekle birlikte, bunların yayımlandığı tespit edilememiştir. 24 Aralık 1968'de Bağdat'ta vefat etti ve İmam-ı Azam Ebu Hanife Camii bitişiğindeki Âzamiye Mezarlığına defnedildi.

Pek çok bilim dalıyla ilgilenen, üretkenliği yanında, söylemlerini uygulamaya geçirmek için büyük çaba sarf eden Satı Bey'in eserlerinin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Zira

açıldığını, aslında temel fikrin Sabahattin Bey'den geldiğini iddia etmiştir. Bkz.: Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, İstanbul: Ekin Mat. 1965, s.13.

¹⁴ Satı Bey'in Türkiye'den ayrıldıktan sonraki hayatına dair en geniş bilgiyi Niyazi Berkes vermektedir. Berkes, *age*, s.77-78.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

yayımlananların yanında yayımlanmamış olanlar da vardır. Satı Bey'in 1919'a kadar yazdığı Türkçe eserler ile bu tarihten sonra Arapça yazdığı eserlerin sayısı 50'nin üzerindedir¹⁵. Bunun yanında Satı Bey'in, Türkiye'de iken bazılarını bizzat kendisinin çıkardığı sayısı yirmi beşi geçen dergi ve gazetelerde pek çok yazısı bulunmaktadır. Yazısı bulunan yayınlar şunlardır: *Envâr-ı Ulûm*, *Mülkiye*, *Necdet*, *Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, *Yeni Mecmua*, *Yeni Tasvir-i Efkar*, *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası*, *Muallim*, *Terbiye*, *Yeni Mekteb*, *İctihad*, *Harp*, *Hakk*, *Aşyan*, *Ümmet*, *Terbiye Encümeni*, *Malumat*, *Servet-i Fünûn*, *Düşünce*, *Sabah*, *Vakit*, *Tanin*, *İkdam*, *Tarik* vd.

Osman Kafadar kimi önyargılı ve zihniyet inşa edici aydınlara yönelik eleştirisinde 'Türk aydınının kadirbilmezliğini ve vefasızlığını' dile getirmektedir.¹⁶ Bu yazıda modernleşme dönemi Türk eğitim tarihinin en önemli isimlerinden biri olmasına karşın Satı Bey'in hiçbir eserinin yeni alfabede yayımlanmamış olmasından bahsedilmektedir. Kafadar bunun bilinçli bir tercih olduğunu düşünmektedir. Yazar bu tespitinden hareketle Satı Bey'in önemli bir eserini Latin alfabesine aktarmıştır¹⁷. Ondaki bir sene önce Süleyman Uludağ, Satı Bey'in İbn-i Haldun üzerine yazdığı eserini Arapçadan tercüme ederek yayımlamıştır¹⁸. Yakın bir tarihte de Satı Bey'in önemli yazılarından bölümlerin yer aldığı, arşiv kaynakları kullanılarak biyografisinin verildiği, müdürü olduğu Darülmullimîn ile ilgili fotoğrafların yayımlandığı bir eser daha literatüre dâhil edildi¹⁹. Bir sene sonra da *Satı Bey'in Eğitim Layihaları* neşredildi²⁰. Son olarak da Satı Bey'in en önemli eğitim eseri olarak görülen *Fenn-i Terbiye*'si inceleme, sadeleştirme ve özgün metniyle birlikte yayıma hazırlanmıştır²¹. Bu gelişmeler eğitim bilimi camiasında Satı Bey'e yönelik ilginin yükseldiğini göstermektedir.

¹⁵ Türkçe ve Arapça eserlerinin listesi ile, bazıları hakkında kısa açıklamalar için bkz.: Şehbâl Derya Acar, *age*, s.65-93; Fatma Çil, *age*, s.28-36.

¹⁶ Osman Kafadar, *age*, s.97-105.

¹⁷ M. Satı Bey, *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, (Yay. Haz: Osman Kafadar, Faruk Öztürk), Ankara: Kültür Bak. Yay., 2002.

¹⁸ Sâfî el-Husri'den Süleyman Uludağ, *İbn-i Haldun Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Dergâh Yay., 2001.

¹⁹ Şehbâl Derya Acar, *Eğitimde Bir Üstâd, Satı Bey'i Tanımak*.

²⁰ Uğur Ünal, Togay Seçkin Birbudak, *Mustafa Satı Bey ve Eğitime Dair Layihaları*, Ankara: Murat Yay., 2010.

²¹ *Mustafa Satı Bey ve Eğitim Bilimi, Fenn-i Terbiye*, (Haz.: M. Gündüz), Ankara: PegemA Yay., (Baskıda).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

3. Satı Bey'in Eğitim Anlayışı ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi

Satı Bey diğer pek çok Osmanlı aydını gibi 1908 siyasî inkılabının istenilen çözümleri sağlamadığını görerek, hedefine ulaşabilmek için çağdaş, nitelikli bir eğitim sistemi kurmanın şart olduğuna inanmıştır. Bu inancının gereği olarak da 1908'den sonra içinde yaşadığı toplumun sorunlarına çare olmak için bütün enerjisini insan için en kesin ve kalıcı sonuçların alınabileceği modern bir eğitim sistemi inşa etmeye gayret etmiştir. Bu tercih bugün için de son derece anlamlıdır. Devlet ve toplum olarak çekilen sıkıntıların kökenine bakıldığında, sorunların, hastalıkların, ölümlerin, fakirliklerin ve şiddetin kaynağına bakıldığında öncelikle karşımıza çıkan eğitimidir. Her türlü sorunun eğitim boyutunu dikkate almadan çözüme ulaşması zordur. Bu nokta da Satı Bey'in sorunları çözmek için ne kadar doğru bir yerden başladığı açıktır. Buradan hareketle o, okul ve toplum arası ilişkiye oldukça önem vermiştir. Bu düşünce sanayi toplumu sonrası oluşmuş ve modern toplumların vazgeçilmez bir gereği haline gelmiştir. Ona göre, her yerde okul ile toplum arasında çok sıkı bir bağ vardır. Farklı yerlerde tekrar eden ifadesine göre, “okullar milletlerin geçmişini aksettirir, mevcut durumunu temsil eder, geleceğini gösterir²². Bilindiği üzere bu görüşler daha çok John Dewey'e atfedilerek kullanılmaktadır.

Satı Bey, modern eğitim kurum ve yöntemlerinde pek çok ilkenin ilk ifade edeni olmuştur. Ona göre nitelikli bir eğitim sisteminin ilk ayağını nitelikli öğretmen yetiştirmek oluşturur. Zira o toplumlar için kitlesel eğitimin gerekliliğine inanmaktadır²³. Toplumun bütün fertlerinin çağın imkânlarını yakalayabilecek bir eğitimden geçirilmesini gerekli görmüştür. Bunun için de eğitim işine ilköğretimden başlamak gerekmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde kitle eğitiminin üstten mi, yoksa alttan mı başlaması gerektiğine yönelik Satı Bey ile Maarif Nazırı Emrullah Efendi arasında tartışma yaşanmıştır. Emrullah Efendi nitelikli bir kitle eğitim için, öncelikle nitelikli bir yükseköğretimin gerekliliğini savunmuş ve bunu Tûba ağacına benzetmiştir. Bu tartışma *Tûba ağacı nazariyesi* adıyla şöhret bulmuştur. Satı Bey bu fikre karşı, nitelikli bir eğitimin öncelikle nitelikli bir ilköğretim sistemine bağlı olduğunu savunmuştur. 1909'da Maarif Nazırı Emrullah Efendi'ye 'Maarif Islahatı Hakkında' sunduğu dilekçede şöyle demiştir: “Maarifin bütün şubeleri arasında şiddetli bir irtibat vardır; maarifin

²² M. Satı, **Fenn-i Terbiye**, C.1, s.3; Ayrıca bkz.; Satı, “Mektepler ve Ahvâl-i İhtimaiye” **Terbiye-i İbtidaiye Mecmuası**, S.7, s.1.

²³ Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devri Eğitim Hareketleri, (1908-1914)**, Ankara: Ocak Yay., 1996, s.124 vd.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

*hiçbir şubesinin, eğitim öğretimin hiçbir derecesinin diğerlerinden ayrı olarak düzeltilmesi ve geliştirilmesi mümkün değildir. Yüksek öğretimin ilerlemesi ve gelişmesi onların öğrencisini yetiştirmekte olan ilk ve orta öğretimin ilerlemesine ve gelişmesine bağlıdır*²⁴. “Pedagoji bilmemekle”²⁵ itham ettiği Nazırla olan görüş ayrılıkları ve buna yönelik uygulamaları aynı zamanda onun Darülmuallimîn’den istifa etmesine²⁶ sebep olduğu söylenmektedir²⁷. Ancak tartışma Satı Bey Türkiye’den ayrılıncaya kadar devam etmiştir.

Satı Bey, yüksek öğretmen okulunu yeni baştan kurarken yedi yıllık Mülkiye hatıralarından faydalandığını belirtmiştir. Okula gelmez yaptığı ilk değişiklik, öğrenciler arasında yapılan eleme sınavıdır. Sınavdan geçirilen 750 öğrenciden 150 kişi seçilmiştir. Öğretmenler hemen hemen tamamıyla yenilenmiştir. Genç, çalışkan, dinamik, yenilikçi fikirlere açık öğretmenlerin istihdamına özen gösterilmiştir. Bu günün eğitim fakültelerinde yapılan öğretmenlik uygulaması dersinin ilk hali olan *Numune ve Tatbikat Mektebini* açmış, müdürlüğüne de İhsan Sungu’yu getirmiştir. Burada öğretmen adaylarının alanlarıyla ilgili çalışmalar yapmasına imkân tanınmış, sergiler açılmış, konferanslar verilmiştir²⁸. Bu günkü anlamda eğitim bakanlığının akademik dergisi olarak çıkarılmaya başlanan *Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası* Satı Bey’in kontrolünde yayımlanmıştır²⁹.

Onun Türk kültür ve eğitim dünyasına en büyük katkı ve etkisi öncelikle nitelikli öğretmen yetiştirme ve sağlam bir ilköğretim sistemi inşa etme üzerine olmuştur. Eylül 1908’de Mekteb-i Mülkiye’den hocası olan Nail Bey’in teklifiyle Erkek İlköğretim Okuluna, Kasım’da da Yüksek Öğretmen Okulu müdürlüğüne tayin edilen Satı Bey’in buradaki uygulamalarını Muallim Cevdet [İnançalp] şöyle sıralamıştır³⁰:

²⁴ M. Satı, “Tuba Ağacı Nazariyesi”, **Muallim**, S. 12,1333, s.360-1.

²⁵ Niyazi Berkes, **age**, s.89. Satı Bey, Emrullah Efendi’yi bu şekilde itham etse de, onun ne kadar eğitimle ilgili olduğunu Darülfünun reformu üzerine yaptığı tartışmalar göstermektedir. Bkz: Ekmeleddin İhsanoğlu, **Darülfünun, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı, C.1**, İstanbul: IRCICA Yay., 2010, s.221 vd.

²⁶ “Satı Bey’in İstifası”, **İctihad**, 1 Nisan 1327, No: 44, s.1061.

²⁷ Satı Bey’in Darülmuallimîn’den istifa etme nedeni her ne kadar bu fikrî ayrılık gibi gösterilse de başka sebeplerin olması daha kuvvetle muhtemeldir. Bunu Ergün de dile getirmiştir. Bkz.: Mustafa Ergün, **age**, 1996, s.126.

²⁸ Satı Bey’in Darülmuallimîn’de yaptığı bu işlere yönelik fotoğraflar için bkz.: Şehbâl Derya Acar, **age**, s.49-55.

²⁹ Satı, “Darülmuallimin Mesleği”, **Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası**, S.6, s.186-195’ten akt: Mustafa Ergün, **age**, 1987, s.7.; ve aynı yazar, **age**, 1996, s.131; Ayrıca bkz.: Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000 - M.S.2010** Ankara: PegemA Yay., 2010, s. 301; Şehbâl Derya Acar, **age**, s.43.

³⁰ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi 1-2**, İstanbul: Eser Mat., 1977, s.583-585.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

1. Darümuallimîn'e Terbiye-i Bedeniye (beden eğitimi) dersini getirmiş, yürütülmesi için Selim Sırrı Bey'i görevlendirmiştir.
2. Darümuallimîn Musikisi'ni oluşturmuştur.
3. Bilimsel yöntemle okuma yazma öğretmeye başlamıştır.
4. Yazı ve eğitim-öğretim dilinde sadeleşmeye önem vermiştir.
5. Programa elişleri dersini koymuştur.
6. Darümuallimîn'e bilimsel araç ve gereçler almıştır.
7. Tatbikat mektebinde konferanslar düzenlemiştir. Darümuallimîn'de ilk defa projeksiyonla ders vermiştir.
8. İstanbul ve taşra ilköğretim öğretmenlerinin daha nitelikli yetişmesi sağlanmıştır.
9. Tatbikat Mektebi'ni açarak öğrenciye staj imkânı sağlamıştır. Eğitim dünyasına ilmî tartışma ve ders tenkidi'yle tartışma ve keşif yöntemini getirmiştir.
10. Darümuallimîn'i yatılıya dönüştürmüş, eğitim ve öğretimine düzen getirmiştir.
11. İlköğretim sınıflarına meslek ve tatbikat sınıfı açmıştır.
12. Darümuallimîn Kongreleri yapmıştır. Bu aynı zamanda nitelikli öğretmen yetiştirmek için ilk ve önemli bir projedir.
13. Öğrencilerin şehirleri, müzeleri gezmeleri sağlanmıştır.
14. Nitelikli ve iş bilen kişileri seçmek ve onlara şans vermekte örnek olmuştur.
15. Darümuallimîn Kütüphanesi, müzesi ve Tedrisat Mecmuası onun eserlerindedir.

Elbette Satı Bey'in Türk eğitim tarihine katkıları bunlarla sınırlanabilir. İlk önce Emrullah Efendi, daha sonra da, başta Ziya Gökalp olmak üzere, M. Şekip Tunç, S. Celâl Antel, İ. Hakkı ve S. Sırrı ile eğitimin amacı, eğitimde ödül ceza, eğitimde millîlik, kitle eğitiminde esas alınacak yer gibi eğitim bilimiyle ilgili ileri düzeyde tartışmalar yapmıştır³¹. Eğitimin felsefi ve kültürel yönleriyle ilgili olarak yapılan bu tartışmalarda dile getirilen düşünceler ve öneriler, gerek bilimsel içeriği, gerekse tartışma üslubu bakımından hâlâ aşılmış ve üzerine çok fazla eklemeler yapılmış değildir.

³¹ Bu tartışmalar için bkz.: Fatma Çil, *age*, s.97 vd.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

4. Satı Bey'in ve *Fenn-i Terbiye*'nin Fikir Kaynakları

Son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi aydınlarının fikir kaynakları meselesi oldukça çetrefilli bir konudur. Gerek dönemin hayli karmaşık olması gerekse aydınlar üzerine araştırmaların azlığı bu konuda hüküm vermeyi zorlaştırmaktadır. Dönemin aydınları batı eğitim ve kültür ve felsefesinden doğrudan ya da dolaylı etkilenmişlerdir. Bu da onlarda bazen taklit, bazen tercüme, bazen de bilinçsiz de olsa 'aşırma' halini alacak bir zihniyet aktarımcılığına dönüşmüş gibidir. Dönemin aydınlarının düşünceleri ve pek çok ürünü bu günün ölçülerinde 'büyük oranda 'intihal'³² olarak da nitelendirilmiştir. Bu sebeple Satı Bey'in ve *Fenn-i Terbiye*'nin kaynaklarını belirlemek de hayli güçtür. Zira dönemin diğer pek çok eserinde de bu günün ölçülerinde bir kaynakça yoktur.

Satı Bey, ilk olarak 1910 yılı başlarında iki ay süreyle İtalya, Fransa, Almanya, İsviçre, Fransa, Belçika, İngiltere ve Romanya'yı kapsayan eğitim araştırma gezisi yapmıştır. Muallim Cevdet, Paris'te "*Satı Bey'in en çok Sabonne'da Dante ile Vasterin derslerinden haz aldığı*"³³ belirtir. Burada okulları, müzeleri ve kütüphaneleri ziyaret edip ders programlarını incelemiştir. İkinci defa 1914'te dört aylık bir Avrupa gezisine çıkmıştır. Gitmeden önce çocuk sanatoryumları, açık hava okulları, tatil kolonileri ve bilhassa Montessori usulünü uygulayan okulları ziyaret edeceğini söylemiştir³⁴. Bu gezi, ertesi yıl Tevfik Fikret'in de yardımlarıyla kuracağı *Yeni Mektebin* şekillenmesinde etkili olmuştur. Büyük ihtimalle buradan edindiği izlenimler doğrultusunda yazılarında Montessori, Frobel ve Pestalozzi ile ilgili bilgiler vermeye başlamıştır. Denilebilir ki, Türk eğitim dünyası bu isimleri öncelikle Satı Bey sayesinde tanımıştır. Gerek bu gezileri, gerekse bireysel araştırma ve incelemeleriyle Satı Bey'in Batı kaynaklı bir bilgi birikimine sahip olduğu görülmektedir. Ancak yine de eserlerinde batılı fikir kaynaklarına yönelik açık göndermeler yoktur.

Buna karşın eldeki verilerden hareketle Satı Bey'in muhtemel fikir kaynakları hakkında kısa bir izahta bulunmak mümkündür. Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*'nde Satı Bey'in Bonisse,

³² M. Şükrü, Hanioglu, "Blueprints For a Future Society: Late Ottoman Materialist on Science, Religion and Art", **Late Ottoman Society, The Intellectual Legacy**, Edited by: E. Özdalga, (London and New York: RoutledgeCurzon, 2005), s.29; Bu konuda ayrıca bkz.: Mustafa Gündüz, "Socio-Cultural Origins of Turkish Educational Reforms and Ideological Origins of Late Ottoman Intellectuals (1908-1930)", **History of Education Society**, V: 38, Issue: 2, March 2009, p.191-216.

³³ Osman Ergin, **Muallim Cevdet'in, Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi**, İstanbul: Bozkurt Bsm. 1937, s.21.

³⁴ "Talim ve Terbiye Hakkında bir Fenn-i Terbiye Mütahassısı ile Hasbihal", **Sabah Gazetesi**. 1.7.1914'ten akt.: Mustafa Ergün, **age**, 1987, s.3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Létourneau, Edmond Ferrier, Albert Coudret'un eserlerini okuduğunu, Deniker, Varneau, Quatrefages, Topinard, Mortillet, Luis Fignier'in eserlerini de incelediğini ve yazılarında kaynak olarak kullandığını belirtir.³⁵ Satı Bey *Vatan İçin* adlı eserinde Fichte'nin Alman milleti için yaptıklarına dikkat çekmiştir³⁶. Millî birlik ve beraberliğin sağlanmasında ve ortak bir ülkü oluşturmada eğitimin merkezî gücüne ve önemine vurgu yapmıştır. Buradan hareketle Satı Bey'in fikir kaynaklarından birinin Fichte olduğu söylenebilir. Ancak II. Meşrutiyet aydınları arasındaki vatan fikrinin kaynağı her şeyden önce Namık Kemal'e aittir. Her ne kadar *Fenn-i Terbiye*'de Kemal'in adı geçmese de, onun etkilerinden söz edilebilir.

Satı Bey'in hakkında "*Fichte'yi ilk okuyan ve tam olarak anlayan bir eğitimci*"³⁷ hükmü verilmiş olsa da bu onun siyasî düşüncesiyle ilgilidir. Kendisi bu bağlamda, öncelikle Ernest Renan'dan sonra da Fichte'den ilham aldığını söylemektedir.³⁸ Bundan öte Fichte'nin de fikir babası sayılan Kant'ın eğitim ve çocuğa yönelik fikirleri ile Satı Bey'in fikirleri arasında büyük benzerlikler vardır. Kant'ın vazife, disiplin ve ahlâk esaslarına dayanan pedagojik düşüncesi, *Fenn-i Terbiye*'de de tekrar edilmiştir. Her ne kadar Satı'nın Kant'ı okuyup okumadığına dair bilgiler yoksa da düşüncelerindeki benzerlik ondan zımnın etkilendiğini göstermektedir. *Fenn-i Terbiye*'de Rousseau'nun adının ve *Emile*'in geçmemesi ilginçtir. Ancak eserin ruhunda var olan sağlıklı, doğal ve fikrî yönden gelişkin bir birey yaratmak düşünce ve beklentisi, Satı Bey'in Rousseau'dan etkilendiğini göstermektedir. *Emile*'in konu başlıkları³⁹ ile *Fenn-i Terbiye*'nin konu başlıklarında büyük benzerlikler vardır.

Fenn-i Terbiye'nin ilk kısmında eğitimin tanım ve anlamı verilirken, Batılı ve İslâm dünyasının önde gelen isimlerine atıf yapılmıştır. Burada batılılardan, Platon, Çiçero, Kant, Fichte, Einstein, Locke, James Mill, J. Stuart Mill, Herbert Spencer, Halvetius: Talleyran, Condorcet'in eğitim tanımları verilirken, İslâm dünyasından Gazali, İbn Miskeveyh, Kınalızâde Ali zikredilmiştir. Eserin ilerleyen sayfalarında adları geçen Batılı düşünürler ve eğitimciler ise şunlardır: Cezanne, Herbert Spencer, Daryl, Trussa, Liye Bik, Leibnitz, İngiliz

³⁵ Hilmi Ziya Ülken, *age*, s.179,181. Şehbâl Derya Acar, *age*, s.78'de Satı Bey'in ders verdiği kaynakları sıralarken bu isimleri tekrarlanmıştır.

³⁶ M. Satı, *Vatan İçin*, İstanbul: 1329, s.97-126.

³⁷ Özer Kuşçu, "Satı Bey'in Fichte Hakkındaki Görüşleri", *Fichte'nin Eğitim Üzerine Düşünceleri ve Türkiye'deki Yansımaları*, (Ed.: Bahri Ata), Ankara: PegemA Yay, 2009, s.37.

³⁸ Niyazi Berkes, *age*, s.94.

³⁹ Jean Jacques Rousseau, *Emile, Yahut Terbiyeye Dair*, (Çev.: H. Ziya Ülken, A. Rıza Ülgener, S. Güzey) İstanbul: Türkiye Yay., 1966, s.5-30.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Belaggi, Alman Layebnic, Descartes, Spinoza, Frederic Khera, Doktor Ribo, Alfred Fouille, Alfred Binet, Lange, W. James.

Görüldüğü üzere Satı Bey'in yönü tam anlamıyla Batı'ya dönüktür ve arayışını orada yapmaktadır. Avusturya, Amerika, İsveç ve Fransa okullarının sıra ölçülerine ve eğitim öğretim hayatının en ince detaylarına varıncaya kadar örnekler vermiştir. Beden eğitimi dersleri konusunu işlerken buna en iyi örneğin İsveç olduğunu belirtmiştir. Bireysel eğitim, şahsî teşebbüs konusunda İngiltere ve Prusya'yı örnek göstermiştir. (Bu konuda Prens Sabahattin'den de etkilendiğine yönelik iddia yukarıda zikredilmişti).

Satı Bey hayatının ilerleyen dönemlerinde İbn-i Haldun'a büyük ilgi göstermiş ve hakkında derinlemesine çalışmalar yapmıştır. Hatta ona hayranlığını da belirtmiştir⁴⁰. Bu ilginin onda ilk olarak Mülkiye öğretimi sırasında oluşmuş olabileceği düşünülebilir. Zira gerek Osmanlı medrese ulemasının, gerekse Tanzimat aydınlarının İbn-i Haldun üzerine ilgileri bilinmektedir⁴¹. Buna rağmen İbn-i Haldun'un eğitim ve öğretimle ilgili görüşleriyle Satı'nın eğitim düşünceleri arasında benzerlik görülmemektedir. Ancak *Fenn-i Terbiye*'nin özellikle ahlâk terbiyesi bölümünde, Kınalızâde'nin çocuk eğitimi görüşlerine, tavsiyelerine önemli benzerlikler vardır. Örneğin, Kınalızâde'nin disiplin anlayışı ile Satı Bey'in disiplin anlayışı paralel özellikler gösterir⁴². Çocuk eğitimi, çocuğun zorluklara karşı dayanıklı yetiştirilmesi her ikisinde de aynı özelliktedir⁴³. Satı Bey'de belirgin bir şekilde geleneksel Osmanlı ahlâk ve eğitim zihniyeti görülmektedir. Ancak Satı Bey bu geleneksel zihniyeti Avrupaî bir tarzda ifade etmeye ve formüleştirmeye çalışmıştır.

5. *Fenn-i Terbiye*'nin Çağdaş Pedagoji Açısından Önemi

Fenn-i Terbiye beden terbiyesi, fikir terbiyesi ve ahlâk terbiyesi olmak üzere üç temel bölümden oluşur. Satı Bey hakkında yazarların hemen hepsi *Fenn-i Terbiye*'nin Türkiye'de ilk çağdaş pedagoji kitabı olduğuna ve yazarının en önemli eğitim kitabı olduğunda hemfikirdirler. Ülken, eserin önemine değinirken şöyle der: “Çocuğun sınıfta oturduğu durumu, ışığın gelişi gibi eğitimin ilk sağlık şartları en ince ayrıntısına kadar verilmiştir. Bu konudaki Fransızca

⁴⁰ Sâtî el-Husrî'den Süleyman Uludağ, *İbn-i Haldun Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Dergâh Yay., 2001, s.5.

⁴¹ Bu konuda geniş izah için bkz.: Ejder Okumuş, *Osmanlı'nın Gözüyle İbn Haldun*, İstanbul: İz Yay., 2008, s.148-155.

⁴² M. Satı, *age*, C. 2, s.233 vd.; Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, (Haz.: Mustafa Koç), İstanbul: Klasik Yay., 2007, s.366 vd.

⁴³ M. Satı, *age*, C.2, s.289 vd.; Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk'ı Alâî*, İstanbul: İz Yay., 2005, s.379-380.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

*eğitim ve öğretim yöntemi yayınlarından faydalanmakla birlikte onların pedagojik kitaplarında hiç yer alamayan birçok sorunları incelemek şerefi Satı Bey'e aittir*⁴⁴. Buna karşın eserin bu güne kadar etraflı bir incelemeye tabi tutulduğunu söylemek güçtür. Ancak eğitim tarihiyle ilgili çalışmalarda kısa açıklamalar yapılmıştır⁴⁵.

Satı Bey kitabında her konuyu hem kısa tutmuş hem de maddeleştirerek yazmıştır. Madde başlıklarının altına alt başlıklar koymuştur. Önemli gördüğü kavram ve ifadeleri italik yazmıştır. Dönemin diğer eserlerinde rastlanmayan bir özellik de, her konunun sonuna bir iki cümleden oluşan maddeleştirilmiş özetlerin konulmasıdır. Yazar, eserinde üç çizelge iki resim kullanmış, sonuna içindekiler listesi ilave etmiştir. Bu şekil özellikleriyle eser modern bir görünüm sergiler.

Fenn-i Terbiye, II. Meşrutiyet'in yaygın söylemlerinden 'öğretmen ordusu' kavramına vurgu yapmıştır. Öğretmenin eğitim ve toplum için önemine değinen Satı Bey, bu eseri öğretmen ordusunun temel eğitim kitabı olarak takdim etmiştir. Bu eser öğretmen ordusunun gerçek ve önemli ihtiyaçlarından birini karşılamak için yazılmıştır. 'Çünkü eğitim ve öğretim yöntemi, 'öğretmen orduları'nın savaş yöntemidir'⁴⁶.

Eserde eğitimin amaç, önem ve içeriğine doğulu ve batılı filozoflardan hareketle tanımlar getirilmiştir. Ortak bir tanım olarak, eğitimin en temel amacının çocuğu hayatın gerçeklerine hazırlamak olduğunu belirtmiştir. Onun için okuldaki hayat gerçek hayatın kendisi değil, bir yansıması olmalıdır. Bu düşüncesiyle o, J. Dewey'in 'okul hayatın kendisidir'⁴⁷ söyleminden farklılaşır. Hayatta karşılaşılabilecek her türlü engel bir şekilde çocuğa gösterilmelidir. Çocuk karşısına çıkacak engellere karşı dayanıklı büyütülmelidir. Sorunları öncelikle kendisi çözecek bir iradeye sahip olmalıdır.

Satı Bey, eğitim nedir? sorusuna, 'eğitim bir bilim değil, bir yöntem, bir hüner, kabiliyet ve sanattır' diyerek cevap verir⁴⁸. Ancak bu

⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken, *age*, s.186.

⁴⁵ Buna bir istisna Mustafa Şanal'ın doktora tezidir. Şanal tezinde, Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde öğretmen okullarında okutulan meslek ders kitaplarından on tanesini incelemiştir. Dolayısıyla burada *Fenn-i Terbiye*'ye hatırı sayılır bir yer ayırmıştır. Bkz.: M. Şanal, *Türkiye'de Öğretmen Okullarında Okutulan Meslek Dersi Kitaplarının Pedagojik Açından Değerlendirilmesi, (1848-1918)*, AÜ. EBE. Basılmamış Dr. Tz. 2002, s. 336-393.

⁴⁶ M. Satı, *Fenn-i Terbiye* C.1, s.6-8.

⁴⁷ John Dewey, *Mekteb ve Cemiyet*, (Çev.: Avni Başşan). İstanbul: Âmire Matbaası, 1340, s.3.

⁴⁸ *Fenn-i Terbiye*'nin yazılışından yaklaşık on sene sonra Haydar Rıfat da eğitime aynı anlamı verir: "Terbiye mürebbilerin fenn-i terbiyeyi ameliyata

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

hünere sahip olabilmek için doğru bilgiye ihtiyaç vardır. Ona göre, iyi bir eğitimci olmak için, eğitim yöntemi kurallarını iyi bilmek yeterli değildir. Bunları uygulamak noktasında da bir kabiliyet, maharet ve çalışkanlık sahibi olmak lazımdır. *Fenn-i Terbiye*, çocuktaki bedensel gelişim ilkeleri ve eğitimi ile başlamıştır. Burada çağdaş eğitim psikolojisi ve gelişim psikolojisi ders kitaplarındaki konularda çok daha detaylı bilgiler verilmiştir.

Satı Bey hemen her konudaki açıklamalarını çocuğun fikrî gelişimiyle ilişkilendirmiştir. Ona göre, medeniyetleri oluşturan yüce duygulardır. “*Yüksek fikirler oluşturmadan yüksek duygular meydana gelmez*”⁴⁹. Fikirler, bilginin temelini oluşturur. Bir hükme dâhil olmadıkça, bir hüküm oluşturmadıkça bir *ilim* ortaya koyulamaz. *İlim*, ancak *hükümle* meydana gelir. Satı Bey, bilgi birikimine ve bilginin doğruluğuna dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Buradan diğer bütün alanlardaki gelişimin öncelikle fikrî gelişim için önemli olduğu sonucu çıkmaktadır. Çocuk için en gerekli şey, bilinenlerden hareketle bilinmeyenlere yönelik hükümler çıkarabilmesi, akıl yürütmesi ve hayal dünyasını geliştirmesidir. İnsanlık için gelişim ve ilerlemenin dayanağı bu kabiliyetlerin gelişmesine bağlıdır. Buna paralel olarak Satı Bey, yeni yetişen bir çocukta geliştirilmesi gerekli en önemli özelliklerden birinin hayal kurma, merak etme ve düşünebilme becerisinin olduğuna dikkat çekmiştir. Bundan dolayı da ilköğretimde bilgi ağırlıklı eğitim yerine, bazı kabiliyetlerin dolaylı olarak geliştirilmesine önem vermiştir. Hatta ilköğretimin temel amacı bu kabiliyetleri geliştirmek ve çocukta bir zihniyet dünyası inşa etmektir⁵⁰. Ona göre, zihniyet dünyası ve ahlâk, yalnız anlaşılan ve farkına varılan, bilinerek alınan bilgi ve öğütlere göre değil, bunlardan başka ve hatta bunlardan daha çok farkına varılmadan, bilinmeden, alınan bilgi ve öğütlere dayanır. Şarkılar, türküler, oyunlar, eğlenceler, resimler, tablolar, marşlar vb. okuldaki her türlü eylem ve görüntü zihniyet dünyasını oluşturan unsurlardır. Satı Bey burada çağdaş eğitim biliminde ‘örtük program’ olarak nitelenen duruma işaret etmektedir.

Fikrî gelişim konusunda üzerinde durulan sorunlardan biri doğru bilgiye ulaşmak ve bilgiyi doğru bir şekilde kullanmaktır. Bu yönüyle o 20. yüzyılın temel değerlerinden ‘bilgi toplumu’ esaslarına

tatbikidir”, Haydar Rıfat, “Etfaliyat, Terbiye-i Fenni, Pédagogie”, *MTTCM*, S. 5, s. 43.

⁴⁹ M. Satı, *Fenn-i Terbiye* C.1, s.274.

⁵⁰ Aynı konuya Erol Güngör de vurgu yapmıştır: “Çocuğun ilköğretim çağına ihtiyacı olan şey sayfalar dolusu bilgi değildir. O bilgileri alabilecek ve hazmedebilecek bir zihin olgunluğuna erişmektir (...) O kadar ki, çocuğun bu çağda okuma-yazma öğrenmesi bile şart değildir.” Erol Güngör, *Dünden Bu Günden, Tarih, Kültür, Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yay, 1995, s.68.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

uygunluk içindedir. Onun aradığı ve ulaşmak istediği somut, bilimsel, deneye ve tecrübeye dayalı bilgilerdir. Bu haliyle o *pozitivist* bilgi ve zihniyete hayli yakındır. *Fenn-i Terbiye*'nin gerek şekil özellikleri gerekse içeriği pozitivist metoda yatkındır. Örneğin, “olaylarda değişmeyen bir düzen vardır, fen bilgisi dersleri, ‘nizam, kanun, sebebiyet’ esaslarını, ‘aynı şartların aynı sonuçlar ortaya çıkardığını’, ‘her şeyin bir sebebi olduğu’ kanaatlerini geliştirmeye sebep olur” ifadeleri, onun pozitivist tarafına işaret eder.

Satı Bey, *Fenn-i Terbiye*'de bireyin sosyal, fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını incelerken din konusuna çok az yer vermesi, onun batılı tarzda laik ve seküler bir eğitim istediğini gösterir⁵¹. Ona göre din insandaki doğal hislerin ve temayüllerin bir parçasıdır. Bu konuda “*insanlarda bir de dinî birtakım hisler ve temayüller vardır. Bunlara hubb-ı din veya temayülât-ı diniye denilir. Bunlar da temayülât-ı âliye cümlesinden addolunmak lazım gelir*”⁵² demekle yetinir. Eserde dünyevî bilgi elde etmenin önemi her fırsatta vurgulanır. Buna karşın çelişkili de olsa, sürekli olarak insandaki her türlü melekenin terbiyesinden, geliştirilmesinden bahsetmiştir. Skolâstik eğitim tarzının gereklerinden ezber ve otoriteye önem vermiştir. Bu çelişki dönemin aydınlarına ve eğitimcilerine bütünsel olarak bakıldığında çok yadırganacak bir durum değildir. Zira benzer zihnî karmaşayı farklı yönleriyle, M. Emin Erişirgil, İsmayıl Hakkı, Mustafa Şekip Tunç hatta Nurettin Topçu, Hilmi Ziya Ülken ve Mümtaz Turhan'da da görmek olasıdır. Burada iki önemli entelektüelin şu tespitlerine yer verilebilir: Şerif Mardin, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e geçişte Türk aydınının gelenek ile modernizm arasındaki bunalmış performansını takdir etmektedir. Ancak aydınların yeni karşılaştıkları batı düşünce ve felsefelerini anlamak ve anlatmak noktasında onları bulamaç haline getirdikleri tespitini yapmıştır⁵³. Şükrü Hanioglu' da son dönem Osmanlı, erken Cumhuriyet aydınlarının entelektüel gayretlerini ve düşüncel dünyalarını ‘her şeyi isteyen çocuk psikolojisine’ benzetmiştir⁵⁴. Satı Bey de bu aydın grubunun ortak özelliklerini gösterenlerden biridir.

⁵¹ Satı Bey'in din konusunda hayli mesafeli olduğu bellidir. Laik bir zihniyetten yanadır. Bu tavrını Ayasofya'nın daha müze olmadan önce büyük levhalarını kaldırılması gerektiğini ifade etmesi, Muallim Cevdet'i hayretler içinde bırakmıştır. Muallim Cevdet, *age*, 1937, s.260.

⁵² M. Satı, *Fenn-i Terbiye*, C.1, s.250 vd.

⁵³ Şerif Mardin, “Kimlik ve Söylemlerde Katmanlar” **3. Kültür ve Kimlik Araştırmaları Sempozyumu**, 15 Haziran 2005. (Konuşmasında tutulan not).

⁵⁴ M. Şükrü Hanioglu, “Erken Cumhuriyet İdeolojisi ve Vülgermateryalizm”, *Zaman*, 22-23 Kasım 2008, s.16.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Aydın kimliğinin yanı sıra, Satı Bey'in eğitimciliği bizi daha çok ilgilendirmektedir. Onun *Fenn-i Terbiye*'deki fikirleri bu gün hemen her eğitimcinin dilinden düşürmediği Vygotsky, Piaget, Kohlberg, Erikson'un kuramlarının farklı bir anlatımıdır. Çocuk gelişiminde neredeyse anne babayı devreden çıkaran modern psikoloji ve gelişim bilimine ilave olarak, Satı Bey anne babaya ve yakın çevreye büyük önem verir. Eğitimin en temel etkileyici unsurları olarak; *Çevreyi, aileyi, okulu ve çocuğun kendini* sayar. Bu ifadelere bakıldığında başta *Ahlâk-ı Alâî* den ve Kant'an etkilendiği düşünülebilir. Bu arada Rus çağdaşı Vygotsky de ondan farklı bir şey söylüyor değildir.

Satı Bey, hemen her konunun öğretmenle bir bağlantısını kurmuş ve öğretmenlere ne yapmaları gerektiğini açıklamıştır. Ona göre iyi bir eğitimci olmak için *psikoloji bilgini* olmaktan, eğitim bilimci olmaktan çok *psikolojiye ve eğitim bilimlerinin nasıl uygulanacağına hâkim ve vakıf* olmak gerekir. Öğretmen sabırlı, şefkatli, dikkatli, daima öğrencisini gözetleyen ancak bu gözetlemeyi de onlara sezdirmeyen yapan bir gözlemci olmalıdır. Çocuğu eğitmekle meşgul ve sorumlu olanlar, onlara güzel ve faziletli davranışlarıyla örnek olmalıdır. Bir fiil ve hareketi yalnız görmek değil, hatta işitmek ve hayal etmek bile, çocukta onu taklit için arzu uyandırır. Onun için çocuğa anlatılacak hikâyeye ve masallardaki hayali şahısların davranışlarına dikkat etmelidir. Bu uyarıların zihinleri hayali kahramanlarla dolan bu günün çocukları için ne kadar büyük önem taşıdığı açıktır.

Satı Bey'in üzerinde durduğu konulardan biri de çocuklardaki dil gelişimidir. Ona göre, çocuklar dili taklitle öğrendiği için, ne kadar güzel, ne kadar düzgün, akıcı ve güzel örnekler karşısında bulunurlarsa, o kadar düzgün, akıcı ve güzel bir dile sahip olurlar. Bunun için çocukların *dil çevrelerine* çok önem vermek, onları büsbütün kaba dilli, hatta yanlış dilli, bakıcıların ellerine bırakmaktan kaçınmak gerekir. Bu ikazlarıyla da o, iyi bir dil eğitiminde öncelikle nereye bakılacağına açık adresini vermektedir. Bir İngiliz eğitimciden hareketle kitapların dil ve zihin gelişimine olan katkısını teleskop ve mikroskopların göze olan yardımına benzetmiştir. Nasıl ki, teleskop ve mikroskop gözün gücünü ve etkisini artırıyor, kitaplar da bu şekilde zihnin gücünü ve etkisini artırır. Fakat nasıl bir gözün her şeyi teleskop ve mikroskopla görmesi, hiçbir şeyi doğrudan göremeyecek bir hale gelmesi büyük bir felaketse, zihnin her şeyi kitaplardan öğrenmesi, hiçbir şeyi doğrudan doğruya *yaparak, yaşayarak* keşfedememesi de bunun gibi bir felakettir. Satı Bey burada 'öğrenci merkezli', 'tecrübeye dayalı' eğitime işaret etmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Çocuklara verilecek ceza ve ödül konusuna da değinen Satı Bey, tekrar ve alışkanlığın duyguları körleştirdiğine değinerek nasihatın, azarın, ödül ve cezanın sürekli tekrar edilmesinden kaçınılmasını anımsatır. Zira ona göre, nasihat veya azar çoğalınca, etkisini kaybeder. İnsan sürekli olarak tekrar ederse zamanla ceza almaya, azar işitmeye, aşağılanmaya ve hatta dayağa bile alışır. Ödül ve ceza nadiren kullanılmalıdır.

Eğitimcilerde düşen en önemli görevlerden birinin çocukların seciyelerini tanımak olduğu söyleyen Satı Bey, öğretmenlere bunu nasıl yapacaklarının yollarını da göstermiştir. Ona göre, eğitimciler çocuk terbiyesinde başarılı olabilmeleri için, onların seciyelerini araştırmalıdır. Bir şahsın seciyesini anlamak için geniş inceleme ve araştırmada bulunmalıdır. Onun için en iyi seciye, aklın ışığı altında orantılı derecede kuvvetli bir irade ile duyguların bir araya gelmesinden oluşan seciyedir. Eğitimciler, çocuğa mümkün olduğu kadar sağlam ve orantılı bir seciye kazandırmayı en büyük görevleri bilmelidir.

Fenn-i Terbiye'nin üçüncü bölümü ahlâk eğitimiyle ilgilidir. Ona göre ahlâk eğitiminin amacı: Öncelikle insanın kendisinin, sonra da toplumun mutluluk ve mükemmeliyetini sağlamaktır. Ahlâk terbiyesinin fikrî ve bedenî terbiye üzerine de büyük etkileri vardır. İnsanın mutluluk ve olgunluğunu sağlayan ahlâk, şeref ve haysiyetli bir şahsiyet, yüksek bir gayret, yüceliğe eğilim, hakkı sevmek, görevini bilmek, hayırsever olmak, vatanını sevmek ve fedakâr olmak gibi huylardır.

Kant'tan mülhem 'görev duygusu ve şuuru'⁵⁵ ve Fichte'den hareketle vurguladığı 'vatan sevgisi' eserin önemli yönlerinden biridir. Toplumsal eğilimlerin en önemlisi olarak, *vatan sevgisi* gösterilmiştir. Ona göre, vatani sevmenin, fazileti istemenin esası *görev duygusu* ve *fikrî sorumluluktur*. Çocuklara millet ve vatanın geçmişini öğretmek, mevcut ihtiyaçlarını anlatmak vatan sevgisinin güçlenmesinde önemlidir.

Modern pedagojinin de işaret ettiği ve önemseydiği bireysel farklılıklara Satı Bey'de önem vermiştir. Ona göre, herkesin hafıza ve kabiliyetinde kendine özgü az çok bir özellik vardır. Bir noktadan bakıldığında, oldukça sıradan ve zayıf gibi görünen hafızalar ve kabiliyetler, başka bir noktadan hayret verici bir özelliğe sahip olabilir. Öğretmenlerin görevi kuvvetli olan bu kabiliyetleri keşfetmek olduğu kadar çocuktaki diğer eğilimleri de bu kuvvetli olanın hizmetine

⁵⁵ Bir karşılaştırma için bakz.: Immanuel Kant, *Eğitim Üzerine*, İstanbul: İz Yay., 2006, s.28; ve M. Satı, *Fenn-i Terbiye*, s.9 vd.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

sokabilmektir. Onun için bazı eğilimleri güçlendirmek veya hafifletmek için diğer eğilimlerden yararlanmalıdır.

Satı Bey'in öğretmenlerden beklediği en önemli şey, kendine güvenen, vakar ve haysiyet sahibi, rekabet duygu ve eğilimleri yönüyle güçlenmiş çocukların yetiştirilmesidir. Akıl ve zekâ, irade ile tanzim edilmez ve güçlendirilmezse, yüksek ve verimli neticeler alınmaz. Çok zeki olmadığı halde sağlam ve dayanıklı olan kimseler, irade ve zekâca olan eksikliklerini telafi edebilirler. Çocuklarda her şeyden evvel azim ve kararlılık alışkanlığı geliştirilmelidir. Zira insanlığa en çok hizmet eden kimseler, en zeki olanlar arasından değil, büyük azim ve kararlılığa sahip olanlar arasından çıkmıştır.

Sonuç

Satı Bey görüş ve düşünceleriyle olduğu kadar uygulamaları ve projeleri iler de Türkiye'de çağdaş öğretmenliğin ve eğitim bilimlerinin gelişmesine önemli katkılar yapmış bir aydındır. *Fenn-i Terbiye* onun eğitim ve çağdaş öğretmenlik konusundaki görüşlerini en yüksek düzeyde yansıtır. Bütün araştırmacılar tarafından da en önemli eseri olarak kabul edilmiştir. Satı Bey'in bu güne kadar fazla üzerinde durulmayan eserleri üzerine son zamanlarda artan bir ilgilinin olduğu görülmektedir. Bu araştırmada, Satı Bey'in eğitim düşüncelerine ve eğitim bilimi ile öğretmenlik mesleğinin gelişmesi için yaptıklarına değinilerek, *Fenn-i Terbiye* farklı açılardan incelenmiştir.

Fenn-i Terbiye'de toplumsal düzen ve refah için meşruiyetinden şüphe edilmeyen kitlesel tarzda, okul yoluyla bedenlen, fikren ve ahlâken sağlıklı bir bireyin nasıl yetiştirilebileceği bilimsel ölçütlere göre anlatılmaya çalışılmaktadır. Aslında eserin bütün misyonu, "yarınki Osmanlılık, bu günkü mekteplerde hazırlanacaktır"⁵⁶ epilogu içinde anlatılmaktadır. Satı Bey arzu edilen yeni toplum ve bireyi hazırlayabilmek için Avrupa'da geçerli hale gelmiş pek çok yeni zihinsel disipline başvurmuştur. Bu nokta da Ülken, Satı Bey'in psiko-sosyolojiye kaydığını belirtir. Kuran da, "ferdin aklı ve hissî kabiliyetinin dengeli ve uyumlu gelişmesini göz önünde bulundurmaya çalışan"⁵⁷ bir eğitim düşüncesinin olduğunu söylemiştir. Satı Bey'e göre, "insanın ve çocukların doğal durumunu, kuvvet ve kabiliyetlerinin değişim ve gelişim tarzını gösteren durumlar, hayat ilmi (ilm-i hayat)⁵⁸ ile psikoloji (ilm-i ruh)'dir. Kuvvet ve kabiliyetlerin iyilerini hayatın gayesini gösteren bilim de ahlâk ilmidir. Onun için eğitim yöntemi

⁵⁶ M. Satı, *Fenn-i Terbiye*, C.1, s.2

⁵⁷ Ercüment Kuran, *age*, 1994, s.186.

⁵⁸ Yazarın tarifinden bu bilimden **biyoloji** ve **gelişim psikolojisini** birlikte kastettiği anlaşılıyor.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

(*Fenn-i Terbiye*) bu üç ilmin yardımına muhtaç demektir”⁵⁹. Buradan hareketle *Fenn-i Terbiye*, hayat için genel bilgilerin yer aldığı, psikoloji ve ahlâkın toplamından ibaret bir disiplindir.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e eğitim ve toplum modernleşmesi dikkate alındığında *Fenn-i Terbiye* yeni bir neslin, yeni bir toplumun arayışıdır. Bu arayış sadece Satı Bey’e ait değil, devrin bütün aydınlarının arayışıdır. Konuyu daya iyi anlamak için Tanzimat’ın ilk senelerine kadar gitmek gerekmektedir. Bu dönemde devlet yöneticileri ve aydınlar bir konuda karar vermişlerdir: Her şeyiyle farklı ve yeni bir nesil yaratmak gerekmektedir. Bu neslin modeli hayran oldukları Avrupa’dadır. Tam da bu noktada bir tecrübeye, Ziya Paşa’nın *Emile* tercümesindeki zihniyete bakılabilir:

Ondokuzuncu asrın ikinci yarısı Avrupa düşüncesinin çağdaşlaştığı devir (...). Osmanlı İmparatorluğu bir buhran içindedir. Belki sun’î bir zelzele, ama zelzele. Enkaz altından neyi kurtaracağız? Ziyâ Paşa, çocuğu diyor; Nâmık Kemâl vatandaşı.

Ziyâ Paşa için Emile’in câzibesi nereden geliyordu? Bir insan yaratmak isteğinden; Tabîî insan, sıhhatli insan, soyut insan. ‘Emile’ üzerinde kafa yorulması gereken bir modeldi sadece. Ziyâ Paşa’nın düşünmeğe zamanı yoktu. Tercümeyi bile tamamlayamadı. Ve eser Tanzimat aydınlarının tefekkür ve tecessüs hudutlarını gösteren târihî bir vesika olarak ‘Mecmua-i Ebuzziyâ’nın sayfaları arasında unutulup gitti’⁶⁰.

Cemil Meriç bu keskin cümleleriyle aslında Tanzimat aydınlarının neyi aradığını ve nasıl aradığını göstermektedir. *Fenn-i Terbiye* diğer benzerlerinde olduğu gibi Ziya Paşa’nın aradığını aramaktadır: Yeni bir insan. Bu insanın temel nitelikleri doğal olması, sağlıklı olması ve soyut düşünüyor olmasıdır. *Fenn-i Terbiye* baştan sona bunun nasıl oluşturulacağını hesaplamaktadır. Satı Bey’in düşünce dünyasındaki kısmî çetrefillik, eserine de yansımış görünmektedir. Burada tam anlamıyla modernizm ile gelenek arasında bir sarmal söz konusudur. Bütün bu çelişkilerine rağmen Türkiye’nin ilk modern eğitim bilimi kabul edilen *Fenn-i Terbiye*, modern, batılı, yeni tip insanı yaratmanın bir arayışıdır. Bu ‘maarifin’ eğitime, eğitime dönüşümünün başlangıcıdır. Bireyin sahneye çıkışının ilk basamaklarıdır. Eser, modernleşmeyle birlikte ‘eğitimle ilerleme mitine’ tam olarak inanmış ve bunun gerekleri için çareler üretmeye çalışan bir eğitimcinin ürünüdür.

⁵⁹ M. Satı, *Fenn-i Terbiye*, C.1, s.4.

⁶⁰ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul: Ötügen Yay., 2. Baskı, s.84.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

KAYNAKÇA

- ACAR, Şehbâl Derya. **Eğitimde Bir Üstâd, Satı Bey'i Tanımak**, İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009.
- AKÇURAOĞLU Yusuf. "Mektep Müzesi", **Türk Yurdu**, 1329, C.2, S. 48.
- AKÇURAOĞLU Yusuf. "Sâti Bey'in İstifası", **Türk Yurdu**, 1328, C.1, S. 10.
- AKYÜZ Yahya. **Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000 - M.S.2010** Ankara: PegemA Yay., 2010.
- BERKES Niyazi. **İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm**, Ankara: Bilgi Yay., 2. Bs., 1975.
- BUZPINAR Şit Tufan. "Sâti' el-Husri", **TDV, İA.**, 2009, C.36.
- ÇİL Fatma. **Satı Bey'in Hayatı, Eseleri ve Türk Eğitimine Katkıları**, M. Ü. Türkiyat Enst. Yayınlanmamış YLT, İstanbul, 2004.
- DEWEY John. **Mekteb ve Cemiyet**, (Çev.: Avni Başman). İstanbul: Âmire Matbaası, 1340.
- ERGİN Osman. **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- ERGİN, Osman. **Muallim Cevdet'in, Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi**, İstanbul: Bozkurt Bas. 1937.
- ERGÜN Mustafa. "Satı Bey, Hayatı ve Türk Eğitimine Hizmetleri", **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1987, S. 1.
- ERGÜN Mustafa. **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri**, Ankara: Ocak Yay., 1996.
- GÜNGÖR, Erol. **Dünden Bu Günden, Tarih, Kültür, Milliyetçilik**, İstanbul: Ötüken Yay, 1995.
- İSMAİL GASPRİNSKİ. "Türk Yurtçularına", **Türk Yurdu**, 1912, C. 1, S. 7.
- İSMAİL HAKKI. "Millî Talim ve Terbiye Tedkikâtına Medhal", **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası**, 1917, S. 1.
- KAFADAR Osman. "Türk Aydınımın Sâti Bey Hakkında Kimi Yanılgıları Üzerine Düşünceler", **Türkiye Günlüğü**, 1997, S. 46.
- KANT Immanuel. **Eğitim Üzerine**, İstanbul: İz Yay., 2006.
- KURAN, Ercüment. "Bir Osmanlı Aydını, Sâti El-Husri(1880-1868)", **Türkiye Günlüğü**, 1991, S. 15.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- KURAN Ercüment. “Bir Osmanlı Aydını: Satı’ El Hüsri, (1880-1968)”, **Türkiye’nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, Ankara: TDV Yay., 1994.
- KUŞÇU Özer. “Satı Bey’in Fichte Hakkındaki Görüşleri”, **Fichte’nin Eğitim Üzerine Düşünceleri ve Türkiye’deki Yansımaları**, (Ed.: Bahri Ata), Ankara: PegemA Yay, 2009.
- M. SATI, **Fenn-i Terbiye, C.1-2**, İstanbul: Kitabhâne-i Askerî, 1328.
- MERİÇ, Cemil. **Bu Ülke**, İstanbul: Ötüken Yay., 1975.
- MÜCELLİTOĞLU, Ali Çankaya. **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C. 3, Ankara, 1968-69.
- OKUMUŞ, Ejder. **Osmanlı’nın Gözüyle İbn Haldun**, İstanbul: İz Yay., 2008.
- ÖYMEN Hıfzırahman. “Muallim Mekteplerinin 100. Yılı”, **Yeni Bilgi**, 1948, S. 13.
- ÖZTÜRK. Cemil. **Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar**, Ankara: MEB Yay., 2005.
- PRENS SABAHATTİN, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?**, İstanbul: Ekin Mat. 1965.
- HAYDAR RIFAT, “Etfaliyat, Terbiye-i Fenni, Pédagogie”, **Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası**, 1334, S. 5.
- ROUSSEAU Jean Jacques. **Emile, Yahut Terbiyeye Dair**, (Çev.: H. Ziya Ülken, A. Rıza Ülgener, S. Güzey) İstanbul: Türkiye Yay., 1966.
- SÂTÎ el-Husrî’den Süleyman Uludağ, **İbn-i Haldun Üzerine Araştırmalar**, İst.: Dergâh Yay., 2001.
- SATI, “Mektepler ve ahval-i içtimaiye” **Terbiye-i İbtidaiye Mecmuası**, 1330, S. 7.
- SATI, “Tuba Ağacı Nazariyesi”, **Muallim**, 1333, S. 12.
- SATI, **Vatan İçin**, İstanbul: 1329.
- “Satı Bey’in İstifası”, **İctihad**, 1327, No: 44.
- SELİM Ahmet. **Medeniyet Krizi**, İstanbul: Zaman Kitap, 2003.
- ŞANAL Mustafa. “Mustafa Sâtı Bey (Sâtı El-Husri) (1880-1968), Hayatı ve Türk Eğitim Tarihi İçerisindeki Yeri”, **Millî Eğitim**, 2002, S. 153.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

ŞANAL Mustafa. **Türkiye’de Öğretmen Okullarında Okutulan Meslek Dersi Kitaplarının Pedagojik Açidan Değerlendirilmesi, (1848-1918)**, AÜ. EBE, Basılmamış Tz. 2002.

ÜLKEN Hilmi Ziya. **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yay., 2001.

ÜNAL Uğur, Togay Seçkin Birbudak. **Mustafa Satı Bey ve Eğitime Dair Layihaları**, Ankara: Murat Yay., 2010.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*